

Петро ГАВРИЛИШИН

кандидат історичних наук

доцент кафедри міжнародних відносин, докторант

Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1187-9028>

e-mail: gavryshp@ukr.net

БОГДАН ГАВРИЛИШИН І КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ В ПОВОЄННИХ ТАБОРАХ ДІ-ПІ НА ТЕРИТОРІЇ НІМЕЧЧИНИ (1945–1947)

Висвітлено частину життя українського вченого та відомого мецената Б. Гаврилишина (1926–2016), пов'язану з перебуванням та участю у культурному житті в таборах Ді-Пі на території Німеччини після Другої світової війни.

Проаналізовано наукові праці, присвячені темі українських переміщених осіб у повоєнній Європі. Виділено й описано особливості їхнього повсякденного, культурного, релігійного життя в таборах, облаштування побуту, налагодження освіти для дітей і молоді тощо.

На основі вивчення спогадів та інтерв'ю встановлено важливі моменти життя Б. Гаврилишина досліджуваного періоду. Простежено й відзначено важливі чинники, що вплинули на формування його особистості, світосприйняття, а відповідно і подальше життя.

Значну увагу приділено загальній історичній картині подій, чисельності й поширеності таборів у західних окупаційних зонах Німеччини та Австрії, умовам життя в них, міжнародним домовленостям щодо долі переміщених осіб тощо. Розглянуто знайомство й інтеграцію молодих вихідців із різних частин України.

Встановлено, що, будучи пластуном, під час перебування в таборах для переміщених осіб він вступив у курінь «Лісові чорти», а перебуваючи на пенсії, присвячує себе Україні, зокрема став головою Крайової пластової ради (2006–2008) та створив Фонд розвитку «Пласту» у 2008 р.

Розглянуто й негативні явища табірної життя, зокрема ризик репатріації до СРСР, невизначеність майбутнього, погане харчування, недостатні умови для навчання, брак коштів тощо.

Серед чинників, що давали певні сприятливі обставини для молоді, виділено великий відсоток української інтелігенції, що мав бажання і готовність відкривати школи. Зауважено, що це давало можливість завершити середню освіту, а це уможливило вступ до вишів у різних куточках світу, чим скористався і Б. Гаврилишин, вступивши пізніше до університету в Канаді.

Ключові слова: Богдан Гаврилишин, Німеччина, Баварія, табори Ді-Пі, «Пласт», скаути, культура, гімназія.

У цей непростий час, коли внаслідок російсько-української війни держави Європи та світу зазнали суттєвого збільшення кількості біженців і переміщених осіб, актуальним стає вивчення історичних практик вирішення такого типу питань. Посилену увагу до себе притягують приклади вирішення проблем, пов'язаних із переміщеними особами після Другої світової війни. «Переміщені особи», або Ді-Пі (похідне від англ. «Displaced persons», DPs), – один із центральних сюжетів повоєнного часу. У Європі він активно розгортається у другій половині 1940-х років, поступово спадаючи до середини 1950-х, охопивши територію окупованих Німеччини, Австрії та Італії. Актуальність цієї теми посилює брак публікацій, які б розкривали життєві траєкторії окремих особистостей у повоєнний період.

Дослідженням українців, які перебували в таборах для переміщених осіб (ПО) в західних окупаційних зонах, переважно займалися вчені з діаспори, зокрема Василь Мудрий (Мудрий, 1949, с. 9–13), Зенон Кузеля (Кузеля, 1949, с. 3–8), Володимир Кубійович (Кубійович, 1949, с. 14–26), Леонід Юрій (Юрій, 1949, с. 54–68). Вони вивчали повсякденне життя, побут, налагодження освіти, культурного життя тощо. Надзвичайно ґрунтовне дослідження здійснив Володимир Маруняк (Маруняк, 1985). Із досліджень в Україні після 1991 р. варто виділити дисертації Людмили Стрільчук (Стрільчук, 1999), Сергія Рудика (Рудик, 2003) та Олени Подобед (Подобед, 2018).

Мета статті – дослідити ту частину життя Богдана Гаврилишина (1945–1947), яка пов'язана з його перебуванням та участю у культурному житті в таборах Ді-Пі на території Німеччини після Другої світової війни.

Автор пропонованого дослідження теж уже розглянув невелику частину біографії Б. Гаврилишина періоду таборів Ді-Пі, пов'язану з його членством у «Пласті» (Гаврилишин, 2022, с. 37–43). Зокрема встановив, що незадовго до закінчення війни юний Б. Гаврилишин разом із двома друзями тікає з табору для примусових робітників, прагнучи уникнути репатріації до Радянського Союзу. Зрештою, ця подорож завершилася їхнім неофіційним працевлаштуванням в одній американській військовій частині посудомийми. Згодом, після перебазування військових в інше місце, хлопці вирушили до Мюнхена, де потрапили в табори для ПО (Гаврилишин, 2011, с. 31–38).

У Європі на момент закінчення Другої світової війни перебувало близько 40 млн ПО, з них у Німеччині – близько 11 млн. У 1945 р. союзники уклали низку угод про їхню репатріацію: 11 лютого – СРСР, США та Велика Британія, 13 березня – СРСР і Бельгія, 29 червня – СРСР і Франція. У 1946 р. Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй (ООН) ухвалила рішення про повернення біженців і Ді-Пі на батьківщину. Водночас наголошувалося, що осіб, які мають вагомі причини не повертатися до країни походження, зокрема політичні, не змушуватимуть до цього (Шаповал, 2007, с. 693–694).

На землях, окупованих західними союзниками, опинилося близько півмільйона радянських громадян, із яких 250–300 тис. були українцями (Стрільчук, 2016, с. 70). Частина ПО не хотіла повертатися на підрадянську Батьківщину. Вихідці з українських земель ще добре пам'ятали переслідування та репресії, розкуркулення, Голодомор, національні й релігійні утиски тощо. Загалом вони мали багато причин, що спонукали їх стати на шлях політичних біженців. Очевидно, українські ПО були доволі різномірною групою: селянами, робітниками, колишніми солдатами Червоної армії, членами різних українських політичних і неполітичних організацій. Була серед ПО й українська інтелігенція: вчителі, лікарі, священники, мистці, науковці та ін.

З'ясовуючи територіальне походження українських ПО, Л. Стрільчук стверджує, що більшість із них походила з теренів Західної України, з територій, де комуністична влада за короткий період перебування у 1939–1941 рр. ще не встигла викоринити волелюбність і національну свідомість (Стрільчук, 2016, с. 70). Володимир Кубійович подає такі дані: «Українці, які проживали в таборах для ПО, з точки зору віросповідання були надзвичайно строкатою групою: 66,1 % з них належали до української католицької церкви, 32,6 % – до православної і 1,3 % – сповідували інші релігії» (Кубійович, 1949, с. 15–16).

Біженцям допомагала УНППА (від англійської United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA)) – Адміністрація ООН для допомоги і відбудови. Її утворили 1943 р. 44 держави з метою допомоги й відбудови економіки поруйнованих територій, насамперед західних держав. Найактивнішу діяльність УНППА провадила 1944 р., коли СРСР та інші країни отримали значну допомогу. Також, згідно зі статутом організації, отримати допомогу мали можливість і примусово вивезені в час війни біженці, а також ті, кого переслідували за релігійні чи політичні переконання. Проте одне із завдань полягало в поверненні значної кількості біженців на рідні землі. Усе ж, іноді тільки формально, біженці та ПО, які відмовлялися повертатися до своєї країни, підлягали примусовій репатріації. За погодженням з урядами держав-засновників УНППА все ж надавала допомогу і правову опіку ПО, що опиралися репатріації. Чиновники цієї структури мали вказівки вживати заходів, щоб люди все ж добровільно, передумавши, репатріювалися (Кокош, 2022, с. 214; Сергійчук, 2020).

Життя переміщених осіб характеризувалося тимчасовістю перебування у таборах. Чисельність таборів Ді-Пі у західних окупаційних зонах була різною, до прикладу, в Австрії – 21. Їхній кількісний склад коливався в межах 200–300 осіб і лише у 2-х найбільших (Ландек і Зальцбург) нараховував 1 000–2 000. Значно більше таборів було в західних окупаційних зонах Німеччини: 161 в американській та 86 у британській (Стрільчук, 2016, с. 71).

Разом із дорослими в Німеччині й Австрії опинилася значна кількість дітей, підлітків і молоді. Крім численних проблем, перед ними стояло й питання навчання, здобуття знань та завершення у багатьох перерваної середньої освіти. Навчальний рік у таборах розпочався вже наприкінці серпня 1945 р. Було велике бажання батьків і вчителів налагодити нормальне життя для дітей. Система освіти тут мала класичні рівні: дитячі садки, початкові та середні школи/гімназії, музичні школи й різні курси. Загалом тоді шkil різного рівня і курсів в усіх західних зонах Німеччини й Австрії налічувалось 266, на яких навчалось 13 949 осіб (Стрільчук, 2016, с. 71–72).

Богдан Гаврилишин у мемуарах пригадує: «Наближався вересень, тому деякі вчителі середніх шкіл з України вирішили провести курси завершального навчального року гімназії. Вони розуміли, що ті, хто мають достатньо знань, могли б закінчити середню освіту в тимчасових школах й згодом у країнах, де вони опиняться, зможуть одразу вступати до університетів, а не повторювати рік чи два у середній школі. Підручників не було. В класі – лише дошка і крейда, а у нас – олівці й папір. Вчителі, однак, були хороші, а ще майже половину класу становили дівчата. Навіть за таких обставин добре було знов повернутися до школи. Невдовзі організували гуртки українського Пласту і мені пощастило вступити в якості старшого пластуна до куреня “Лісові Чорти”, членом якого залишаюся і донині» (Гаврилишин, 2011, с. 39–40).

У Мюнхені, що розміщувався в американській зоні окупації, було набагато більше можливостей організувати українське національне життя з огляду на перебування понад 3 000 українців у тамтешніх таборах. Карлсфельд став головним осередком українського життя. Американська військова адміністрація вирішила компактно розмістити українців, розсіяних у 16 таборах Мюнхена, в одному місці. У 20 бараках, що мали навіть центральне опалення, могло проживати понад 4 000 людей. Карлсфельд став свого роду невеличким містечком з України, де був центр українського громадського життя Мюнхена та всієї Баварії. 14 серпня 1945 р. створено адміністрацію табору, що складалася із 149 осіб та 11 відділів. На чолі табору стояв магістр Топорович (ім'я не встановлено), комендантом поліції був офіцер Армії Української Народної Республіки (УНР) Олександр Тимченко, а обов'язки секретаря управи спершу виконував магістр Осолінський (ім'я не встановлено). На середину серпня 1945 р. у Карлсфельді проживала 2 921 людина, 2 303 з них були українцями. Але вже за кілька тижнів, на початку вересня, загальна кількість поселених зросла до 4 085 осіб, із них 3 770 українців. Осінню вже працювали дитячий садок, народна школа, гімназія, вчительська семінарія, торговельна, кравецька, музична, драматична школи, образотворча вища школа, водійські курси та курси англійської мови. У Карлсфельді діяла й вища школа самоосвіти, більш відома в літературі як народний університет, яка часто ставала першим місцем праці прибулих туди науковців. Однак у травні 1946 р. табір розпустили, а його мешканців відправили до Берхтесгадена, Міттенвальда та Фрайманна. В останньому через близькість до Мюнхена проживало багато представників української академічної спільноти. На кінець весни 1946 р. там було близько 6 000 осіб, більшість з яких становили українці (Кокош, 2022, с. 217–218). Основною територією, з якої українці прямували до Баварії, була Чехословаччина. Вони прагнули якнайшвидше покинути чеську територію, щоб уникнути більшовицьких репресій (Кокош, 2022, с. 215).

Наприкінці 1947 р. у Німеччині було понад 135 тис. українців, із них 85 тис. перебували в американській зоні. У Баварії проживання в таборах переважно визначалося за національною ознакою, на відміну від інших територій. Близько 80 % українців жило в таборах. Такий самий відсоток українців у Баварії мали понад 20 років, із яких 30 % – селяни, 20 % – представники різних господарських фахів, 18 % – фізичні робітники, 16 % – ремісники і ще приблизно 16 % – інших професій. Варто зауважити, що 13 % становила молодь віком понад 14 років і 7 % – до 14 (Кокош, 2022, с. 223).

Молодь з України могла навчатися в Українському вільному університеті, що відновив роботу в Мюнхені. Як студентів цього вишу можна було зустріти також поляків, чехів, словаків, німців, росіян, турків тощо. Іноземні студенти в середньому становили 20 % від загальної кількості. Такі показники пояснювало закриття університету УНРРА, що працював у Мюнхені від кінця 1945 р. до початку 1947 р. (Кокош, 2022, с. 223).

Цікаво, що 89 % ПО з таборів американської зони відмовлялося повертатися до рідних країн. Через тиск, що змушував до репатріації у СРСР, багато українців називало себе бездержавними або поляками (Кокош, 2022, с. 223).

Богдан Гаврилишин у мемуарах згадував: «Ми не знали, що шукатимемо, коли опинимося в Мюнхені. Сподівалися, що знайдемо табір для людей, яких не мали репатріювати до Радянського Союзу. Випадково знайшли єврейський табір, а що я пам'ятав кілька слів на їдиші, які почув у своєму селі, вони прийняли нас. Проте

гостинність швидко зникла. Ні Ромко, ані Любко не говорили на їдиші. Після влаштування у таборі ми стали спілкуватись між собою українською. Це почули і ввічливо попросили нас негайно покинути табір» (Гаврилишин, 2011, с. 38).

Така ситуація сталася і з польським табором, де знову підслухали, як вони говорили українською. Відтак знайшли табір для людей різних національностей, які жили в колишніх німецьких військових бараках. Тут вони пройшли перевірку офіцерів Центрального розвідувального управління (ЦРУ) на те, чи не були колаборантами.

У мемуарах учений розповідає: «Скоро ми дізналися, що для людей з України споруджують табір у містечку Карлсфельд неподалік від Мюнхена. Сумніваючись, що це правда, Ромко і Любко вирішили залишитись у Мюнхені, а я вирушив до Карлсфельда. Цього разу удача справді супроводжувала мене. Табір склався з кількох дерев'яних бараків, які раніше були певно призначені для українських остарбайтерів, а тепер пристосованих АДРОН для українців. Нас забезпечували їжею та всім необхідним. Мене поселили до кімнати з вісьмома двоохрусними ліжками та одним столом з двома вузькими лавками. Там вже жило 15 молодих хлопців з України» (Гаврилишин, 2011, с. 39). У Карлсфельді активно розвинулося культурне життя: діяла гімназія, існувала учительська семінарія, філія Українського технічно-господарського інституту з Регенсбурга, працював театр Омеляна Урбанського, діяла школа керамічної справи Сергія Литвиненка, проживала і творила історикиня Наталія Полонська-Василенко, діяло спортивне товариство «Лев», проводилися футбольні турніри, пластуни практикували лижний спорт, читали відкриті лекції на різноманітні теми (Подобед, 2018, с. 93, 103, 127, 130, 203, 281, 288, 293).

Проте невдовзі Б. Гаврилишина забирають до лікарні в Мюнхені й діагностують виразку шлунка, що змусило його провести там чотири місяці. Це було спричинене тим, що він дозволяв собі жирну їжу в необмежених кількостях, працюючи «мискомієм» на кухні американської військової частини. Після успішного лікування він помандрував далі: «На той час я вже знав, що мій старший брат Місько перебуває у таборі АДРОН у Мангаймі. Я поїхав до того міста і записався до школи, подібної до той, в яку ходив у Карлсфельді» (Гаврилишин, 2011, с. 40–41).

У Мангаймі він подружився з однокласницею родом зі Східної України. Катерина Кричевська, що походила з родини відомих художників, продовжуючи сімейну традицію, стала відомою художницею у Каліфорнії. У 2009 р., випадково, Б. Гаврилишин відновив із нею контакт – за 63 роки (востаннє бачилися в 1946 р.). Через те, що школа в Мангаймі була гіршою, за три тижні до випускних екзаменів він повернувся до Карлсфельда (Гаврилишин, 2011, с. 41).

Роль і місце Церкви в суспільстві завжди було і є вагомим. Релігія дає людині душевний спокій, надію, впевненість у своїх силах, консолідує громаду, що набуває особливої актуальності у критичні періоди життя. Одним із них можна назвати перші повоєнні роки. Опинившись далеко за межами Батьківщини, у Західній Німеччині, адаптуючись до нових умов, перебуваючи під загрозою примусової репатріації до Радянського Союзу, відчуваючи матеріальну скруту, зазнаючи від ворожої пропаганди безпідставного таврування у «колабораціонізмі», українська громада перебувала у стані безнадійності й відчаю та потребувала підтримки не тільки матеріальної, а й моральної. Її надала українська Церква (Подобед, 2018, с. 243–244). Богдан Гаврилишин про Церкву в таборах пише: «Сталося так, що в Мангаймі, куди ми потрапили з братом, була православна церква, до якої до того часу я не ходив. Одного разу одначе я

пішов і пересвідчився, що це була справжня українська автокефальна церква. Мені там дуже сподобалося, і я відчув, що це – таки моє, рідне. Різниця між греко-католицькою церквою і цією церквою я вже не відчував. Для мене була і одна українською церквою, і друга українською церквою. Я відтоді не розділяв Україну на західну і східну. Україна була одна» (Гаврилишин, Дзюба, 1995, с. 34).

Курінь «Лісові Чорти». Богдан Гаврилишин з Володимиром Галатом. Карлсфельд, 1946 р.

Саме на території Німеччині у квітні 1946 р. Б. Гаврилишин офіційно вступив у курінь «Лісові чорти» (Списки, 1946, арк. ч. 10/48). Пізніше члени куреня підтримували між собою постійний зв'язок в еміграції. Пластун-сеньйор Володимир Бандера згодом напише: «Як бачимо, то хоч розпорошені по світу, ми все-таки стреміли до світової єдності. Через наші «Листи» ділилися з Фамілією своїми успіхами та негараздами такі віддалені самотники, як Влодко Галат в Бразилії та Богдан Гаврилишин у Швейцарії, як теж хвости, що служили в американській та канадській арміях» (Прасіцький, 2010, с. 38).

У таборовому житті майбутнього вченого важливе місце займав «Пласт». Так бачимо його на фото гуртка «Лис» І куреня ім. полк. Івана Богуна в Карлсфельді, датованому осінню 1945 р. (Прасіцький, 2010, с. 34). Належав він і до учасників XII Великої пластової ради (ВІПР) під час ювілейного Свята весни в

Міттенвальді 5 липня 1947 р. (Лісові, 2010, с. 17). Богдан Гаврилишин мав порекло (прізвисько) «Мізничник», згодом, коли вийшов на міжнародний рівень, – «Мізничник-Дипломат» або просто «Дипломат» (Списки, 1946, арк. 7; Прасіцький, 2010, с. 31, 343).

У мемуарах про табірний «Пласт» він пише: «Невдовзі я отримав ще кілька важливих уроків. Група українських пластунів збиралася організувати курені для старших пластунів і пластунок. Місько підійшов до мене і сказав: «Ти маєш бути зв'язковим куреня старших пластунів». Здивовано я заперечив: «Як зможу? Я був лише удвох пластових таборах, коли мені було 11 і 12 років. Я майже нічого не знаю про скаутинг». Місько відповів: «Якщо не знаєш, як щось робити, то навчись і будеш це робити добре. Не святі горшки ліплять»» (Гаврилишин, 2011, с. 43). Так він став скаут-майстром. Скаутський рух неабияк вплинув на формування особистості Б. Гаврилишина, натомість він згодом сприяв його розвитку. У 2006–2008 рр. очолював Крайову пластову раду, де застосовував набутий життєвий і професійний досвід, налагоджені особисті контакти, створений ним Фонду розвитку «Пласту» задля покращення та розширення його діяльності в Україні (Гаврилишин, 2022, с. 42).

Вважається, що найкращими школами із висококваліфікованим педагогічним складом були навчальні заклади в Бамберзі, Берхтесгадені, Ганновері,

Майнцкастелі, Мюнхені, Міттенвальді, Регенсбурзі тощо. В Ансбасі та Мюнхені, де чимало українців мешкало не в таборах, а приватно, засновано приватні українські народні. Також до середніх навчальних закладів належали матуральні курси, гімназії і вчительські семінарії. Більшість українських ПО і біженців бачили своє майбутнє у державах західної демократії. У зв'язку з цим для частини молоді постала потреба отримати свідоцтво про середню освіту, яке було перепусткою до здобуття вищої. У роки війни багато хто змушений був перервати навчання у школі або ж втратив документи про закінчену середню освіту. Саме тому при деяких таборових гімназіях, а також українських вишах було організовано матуральні курси, які провадили навчання за програмами реальних шкіл. Свідоцтво про закінчення курсів надавало українцям право здобути середню спеціальну й вищу освіту як у навчальних закладах, розташованих у західних зонах окупації, так і в інших країнах. Так у Бельгії Левенський католицький університет за сприяння Бельгійського комітету допомоги українським студентам щорічно надавав українцям стипендії для здобуття вищої освіти. Тут у ті часи утворився численний український осередок, який на початку 1950-х років налічував до 100 студентів. У Голландії один із вишів надавав стипендії для студентів, хворих на легені. У самій Західній Німеччині ПО та біженці могли здобути вищу освіту, зокрема в Українському вільному університеті та Українському технічно-господарському інституті (УТГІ) (Подобед, 2018, с. 121–122).

Таборування пластунів біля Елвангена. Богдан Гаврилишин скаут-майстер (зв'язковий) куреня юнаків. 1946 р.

У день відкриття матуральних курсів при УТПГ до лав вільних слухачів вступило 43 охочих. Із часом чисельність слухачів змінювалася: одні залишали навчання, інші – приходили. Загалом від березня 1946 р. до лютого 1948 р. їх налічувалося 97: 67 – склали матуральний іспит, 30 – залишили навчання. Слухачі з вищим рівнем освітньої підготовки могли швидше завершити навчання і скласти іспити. У 1947 р., із поширенням чуток про можливу еміграцію українців до країн Європи й Америки, слухачі особливо переймалися якнайшвидшим здобуттям відповідного матурального свідоцтва і у зв'язку з цим зверталися із проханнями до керівництва курсів пришвидшити процес здобуття освіти (Подобед, 2018, с. 122–123).

Б. Гаврилишин у спогадах описує свій цікавий досвід здобуття середньої освіти: «Прибувши до Карлсфельда, я позичив конспекти з різних предметів у своїх однокурсників і сів готуватися до екзаменів. Коли кажу “сів”, звичайно, маю на увазі пряме значення цього слова. Я не міг навчатись у кімнаті, де, крім мене, було ще п'ятнадцять хлопців і хтось постійно виходив та заходив та де було дуже шумно. Тому я пішов до загального туалету в бараку, в якому було кілька окремих кабінок, і сів навчатись в одній з них. У тому туалеті провів три повних тижні. Мотивація скласти екзамени і потім мати можливість вступити до якогось університету була для мене надзвичайно сильною. Годинами просиджуючи в туалеті з паперами на колінах під дуже тьмяним освітленням та дихаючи характерним ароматом, я сконцентровано вбирав і запам'ятовував знання з конспектів за останні вісім місяців навчання. Нагорода за цей свого роду мазохізм прийшла: я склав екзамени зі всіх предметів на “відмінно”» (Гаврилишин, 2022, с. 41).

Учений залишив ще одне цікаве спостереження: «Через 15 років одна з наших колежанок зі школи в Карлсфельді намагалася зібрати тих 106 учнів, що скінчили цю гімназію. Вона відкрила неймовірний факт, що з тих 106 випускників 103 скінчили університети в п'ятнадцяти різних державах. Ми вчилися в тому таборі в страшених обставинах, не мали підручників, мусили вчитись в університетах на різних, нам до того незнаних мовах, але було бажання пробитися в життя. Це був важливий урок. Труднощі часто скріпляють мотивацію» (Гаврилишин, Дзюба, 1995, с. 34).

За кілька місяців майбутній учений записується до університету, що організувала УНРРА в Музеї науки у Мюнхені. Втім було відомо, що це буде щось тимчасове і студенти переїдуть до різних країн, як тільки стане можливо. «Тому відвідував небагато занять, але ходив на деякі з тих, що проводив професор Юрій Старосольський, який пізніше працював у Бібліотеці Конгресу США, був пластуном, належав до куреня “Лісові Чорти”, став автором кращої книги українською мовою про скаутинг-пласт “Велика гра” (1948). Крім того, він став третім Начальним пластуном з часів заснування Пласту в 1912 р. Інший курс, який я час від часу відвідував, вів доктор Матвій Стахів. Обидва ці професори були дуже компетентні й цікаві. Маю зізнатися, що в мене був ще один мотив вступити до цього університету. Як студент, я міг отримати додаткові купони на харчування, крім тих, які отримував у таборі для біженців у Карлсфельді» (Гаврилишин, 2022, с. 42). Одержавши новину, що батько і брат Михайло разом зі сім'єю переїхали до табору для українських біженців у Ельвайнгені, він перебирається туди, залишивши університет. Сестра Катруся з чоловіком Ярославом теж тоді проживала в цьому таборі (Гаврилишин, 2022, с. 42).

На тезу колишнього відомого дисидента Івана Дзюби, що, здавалося, після поразки українського руху та втечі основним тоном атмосфери табірної життя мусила

би бути депресія, натомість було досить інтенсивне літературне, культурне життя, навіть піднесення, науковець зауважив: «Це був парадокс. У цій еміграції було досить багато інтелігенції. Життя в таборі, де не треба було турбуватися про побут, давало час займатися чимось іншим. З другого боку, було почуття спільноти, колективності. Організовувалися Пласт, молодіжні організації, гімназії, літературні вечірки. На кожному рівні щось робилося. Це не був період психологічної депресії або зневіри. Майбутність виглядала для нас не зовсім перспективною, але це не було приводом для зайвих турбот, була надія» (Гаврилишин, Дзюба, 1995, с. 34).

Важливу складову української системи освіти в повоєнній Західній Німеччині становили курси іноземних мов. Їхнє створення обумовлювалося потребою українських біженців і ПО до інтеграції у суспільствах держав, до яких вони планували в подальшому емігрувати (Подобед, 2018, с. 129). Цією можливістю скористався і Б. Гаврилишин, пройшовши курс з англійської, що йому невдовзі пригодилося. У новому таборі він здобув надзвичайно цікавий успішний досвід: «На моє щастя, сталась одна пригода. До табору приїхав американський генерал Тейлор (Maxwel Taylor). Він мав проголосити промову для мешканців табору про те, як відбудеться репатріація. Директор табору, естонець, який говорив і російською, і англійською, мав перекладати для того генерала. Він, однак, був русофіл і не любив українців. Коли генерал уже виходив на сцену, мій брат почав підштовхувати мене до сцени, щоб я йшов перекладати. Я не мав часу сперечатися з ним про те, що я мав усього тритижневі курси англійської мови. Коли генерал почав говорити, я розумів, може, кожне п'яте слово, але знав, що ніхто з біженців англійської не розуміє. Я приблизно знав, про що генерал говорив, і з певною логікою доповнював решту. Переживши це, я “продемонстрував”, що знаю англійську мову. Всі це прийняли як факт» (Гаврилишин, Дзюба, 1995, с. 31).

Після цього неординарного досвіду Михайло, старший брат Богдана Гаврилишина, що працював в адміністрації цього табору ООН для реабілітації біженців, переконав його висунути свою кандидатуру на директора з постачання, бо «всі знають, що ти знаєш англійську». І справді, молодого Б. Гаврилишина взяли без тестів, давши водія, спеціальні пайки та 40 людей у підпорядкування. У таборі тоді проживало близько 3 000 людей. «Так я став менеджером, не маючи жодної адміністративної практики. Однак я навчився швидко відшукувати компетентних людей, питати їх про все та вчитися від своїх підлеглих. Деяким з них було під п'ятдесят років» (Гаврилишин, Дзюба, 1995, с. 31).

CERTIFICATE OF AUTHORITY FOR DISPLACED PERSONS		
ADMINISTRATIVE PERSONNEL		
UNRRA AMTSAUSWEIS		
№ 240 170410		
Certificate No. I/d. No.	DP Identity Card No. Ausweis Karte No.	
HAWRYLYSZYN Bohdan		
Mr/Miss/Ms	LAST NAME Familienname	FIRST NAME Vorname
		MIDDLE NAME Andere Vornamen
Ukrainian Eng. Germ. Russ. Pol.		
NATIONALITY Staatsangehörigkeit		LANGUAGES SPOKEN Sprachen gesprochen
Camp 709		Ellwangen
ASSEMBLY CENTER OR HQ. Lager oder Hq.		LOCATION Standort
Supply Officer		
ADMINISTRATIVE CAPACITY Administrativer Posten		
SIGNATURE OF BEARER Unterschrift des Inhabers		DATE OF ISSUE Ausgabedatum
SIGNATURE OF DIRECTOR Unterschrift des Direktors		DATE OF EXPIRATION Datum der Fälligkeit
UNRRA TEAM (OR HQ) NO		Ellwangen Address

Посвідчення Богдана Гаврилишина як офіцера з постачання UNRRA. Червень 1947 р.

Під час перебування в Ельвайнгені до його табірних жителів завітали представники канадського підприємства, що виробляло папір. Вони набирали хлопців у лісоруби до Канади. Богдан Гаврилишин хотів залишити зруйновану війною Європу і відкрити для себе новий світ, а тому скористався можливістю (Гаврилишин, Дзюба, 1995, с. 33). Незабаром група законтрактованої української молоді направилася до німецького порту Бременгафен, звідки 24 серпня 1947 р. відплила до Канади (Гаврилишин, Дзюба, 1995, с. 36).

Від'їзд до Америки виявився вдалим кроком для Б. Гаврилишина. Справа в тому, що 1947 р. на зміну УНРРА прийшла ІРО (International Refugee Organization – Міжнародна організація у справах біженців). Зважаючи на репатріацію ПО й ощадливість ІРО, 1947 р. значну частину працівників організації звільнили (Кокош, 2022, с. 221). Того ж року закінчився період збору родин і національних груп у таборах ПО. Так зване житлово-приділове згуртування українських та інших національних громад на основі залежності від рішення УНРРА, а згодом ІРО, щодо прикріплення до мешканево-харчової картки стало основою для охоплення і контролю ПО. Саме тому таборовий устрій залежав від практичних засад життя ПО та проходив через організацію таборів, таборів-повітів, областей і централі (Там само, 2022, с. 222).

Упродовж десятиріччя табори для ПО пройшли свій історичний шлях: заснування, піднесення та занепад. У них зосереджувалася значна кількість національно-свідомих людей, що мотивувало їх і далі розвивати українську культуру. Вони активно робили це в міжвоєнний період, а в таборах мали можливість продовжити цю благородну справу. Час перебування в таборах Ді-Пі на території Західної Німеччини став для Б. Гаврилишина сповненим пригод, а іноді навіть непересічних подій. Після роботи остарбайтера йому вдалося опинитися в зоні окупації американських військ, побороти хворобу шлунка, завершити гімназійну освіту, віднайти близьких родичів, показати себе у «Пласті», завершити середню освіту і навіть одержати адміністративну посаду в управлінні табором, відповідаючи за його постачання. Молодий Б. Гаврилишин брав активну участь в українському культурному житті, що розвивалося в таборах для ПО. Тут завершилося його дорослішання і становлення як самостійної особистості. Життєвий досвід, кругозір та свідомість юного Б. Гаврилишина неабияк зросли. Попри значні досягнення, він був сповнений прагненням пізнати новий світ Америки. У зв'язку з цим наприкінці серпня 1947 р. майбутній науковець вирушає працювати лісорубом до Канади. Там розпочався новий етап його неповторної життєвої траєкторії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

Віднянський, С. (2014). Гаврилишин Богдан Дмитрович. *Україна в міжнародних відносинах: енциклопедичний словник-довідник*. (Вип. 5. Біографічна частина: А–М). Київ, 88–89.

Гаврилишин, Б. (2011). *Залишаюся українцем: спогади*. Київ: Університетське видавництво «Пульсари».

Гаврилишин, Б., Дзюба, І. (1995). *Диалог*. Київ: Вид. Укр. Всесвіт. Координац. Ради та Респ. асоц. українознавців.

Гаврилишин, П. (2022). Богдан Гаврилишин і Пласт. *Літопис Волині*, 27, 37–43.

Кокош, А. (2022). Проблеми таборів ДіПі у повоєнній Баварії. In *Astramovich-Leik, T., Turchyn, Ya., Horbach, O. (Eds.). Multidimensionality of Ukrainian-Polish*

cooperation: genesis, particularities and prospects: Scientific monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 213–226.

Кубійович, В. З. (1949). З демографічних проблем української еміграції. *Сьогочасне й минуле*, 1–2, 14–26.

Кузеля, З. (1949). В далеку дорогу. *Сьогочасне й минуле*, 1–2, 3–8.

Маруняк, В. (1985). *Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні. Т. I (роки 1945–1951)*. Мюнхен: Акад. вид-во д-ра Петра Белея.

Маруняк, В., М. Р. Табори Д. П. (1976). В *Енциклопедія українознавства. Словникова частина (ЕУ-II)*, 8. Париж; Нью-Йорк, 3120.

Мудрий, В. (1949). Нова українська еміграція та організація таборового життя. *Сьогочасне й минуле*, 1–2, 9–13.

Подобєд, О. А. (2018). *Культурне життя та повсякдення переміщених осіб і біженців з України у Західній Німеччині (друга половина 1940-х рр.)*: [дис. ... д-ра. іст. наук, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова; Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького]. https://chtyvo.org.ua/authors/Podobied_Olena/Kulturene_zhyttia_ta_povsiakdennia_peremischenykh_osib_i_bizhentsiv_z_Ukrainy_u_Zakhidnii_Nimechchyni.pdf

Прасіцький, А. (ред.). (2010). *Лісові Чорти: їх життя і буття. Книга друга. 1945–2007. Ювілейний історично-мемуарний збірник у їх вісімдесятп'ятиліття*. Львів; Нью-Йорк.

Рудик, С. Я. (2003). *Переселення українських біженців і переміщених осіб до США та Канади після Другої світової війни: причини, особливості, наслідки (1945–1953 рр.)*: [авторєф. дис. ... канд. іст. наук, Львівський національний університет ім. І. Франка].

Сергійчук В. (упоряд.). (2020). *Український табір ДП в Авгсбурзі. Спомини. Документи. Світлини*. Вишгород: ПП Сергійчук М. І., 2020.

Списки пластунів. (1946). *Архів Пластового музею у Клівленді*. Ф. МА-11 УСП. Спр. «3 к УСП Лісові Чорти», 48 арк.

Стрільчук, Л. (2016). Просвітницька діяльність української інтелігенції в таборах для переміщених осіб у західних окупаційних зонах (1944–1951 рр.). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: історичні науки*, 3 (328), 69–74.

Стрільчук, Л. В. (1999). *Українські політичні біженці та переміщені особи після Другої світової війни*: [авторєф. дис. ... канд. іст. наук, Чернівецький держ. ун-т ім. Юрія Федьковича].

Шаповал, Ю. (2007). ДІ-ПІ В *Енциклопедія сучасної України*: у 30 т. (Т. 7: Г–Ді). Київ, 2007, 693–694.

Юрій, Л. (1949). «Родіна» і «скринінг» – Дамоклів меч таборів. *Сьогочасне й минуле*, 1–2, 54–68.

REFERENCES

Vidnianskyi, S. (2014). Havrylyshyn Bohdan Dmytrovych. *Ukraina v mizhnarodnykh vidnosynakh: entsyklopedychnyi slovnyk-dovidnyk*. Vyp. 5. Biohrafichna chastyna: A–M. Kyiv, 88–89 (in Ukrainian).

Havrylyshyn, B. (2011). *Zalyshaius ukraintsem: spohady*. Kyiv Universytetske vydavnytstvo «Pulsary» (in Ukrainian).

Havrylyshyn, B., Dziuba, I. (1995). *Dialoh*. Kyiv: Vyd. Ukr. Vsesvit. Koordynats. Rady ta Resp. asots. Ukrainoznavtsiv (in Ukrainian).

Havrylyshyn, P. (2022). Bohdan Havrylyshyn i Plast. *Litopys Volyni*, 27, 37–43 (in Ukrainian).

Kokosh, A. (2022). Problemy taboriv DiPi u povoiennii Bavarii. [In T., Astramovich-Leik, Ya., Turchyn, O., Horbach, Eds.] *Multidimensionality of Ukrainian-Polish cooperation: genesis, particularities and prospects : Scientific monograph*. Riga, Latvia: Baltiia Publishing, 213–226 (in Ukrainian).

Kubiovych, V. Z. (1949). Z demografichnykh problem ukrainskoi emihratsii. *Sohochasne y mynule*, 1–2, 14–26 (in Ukrainian).

Kuzelia, Z. (1949). V daleku dorohu. *Sohochasne y mynule*, 1–2, 3–8 (in Ukrainian).

Maruniak, V. (1985). *Ukrainska emihratsiia v Nimechchyni i Avstrii po Druhii svitovii viini. T. I (roky 1945–1951)*. Miunkhen: akad. vyd-vo d-ra Petra Beleia (in Ukrainian).

Maruniak, V., M. R. Tabory D. P. (1976). *Entsyklopediia ukrainoznavstva. Slovnykova chastyna (EU-II)*. Paryzh; Niu-York. T. 8, S. 3120 (in Ukrainian).

Mudryi, V. (1949). Nova ukrainska emihratsiia ta orhanizatsiia taborovoho zhyttia. *Sohochasne y mynule*, 1–2, 9–13 (in Ukrainian).

Podobied, O. A. (2018). *Kulturne zhyttia ta povsiakdennia peremishchenykh osib i bizhentsiv z Ukrainy u Zakhidnii Nimechchyni (druha polovyna 1940-kh rr.): [dys. ... dokt. ist. nauk: Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova; Cherkaskyi natsionalnyi universytet imeni Bohdana Khmelnytskoho]*. https://chtyvo.org.ua/authors/Podobied_Olena/Kulturne_zhyttia_ta_povsiakdennia_peremishchenykh_osib_i_bizhentsiv_z_Ukrainy_u_Zakhidnii_Nimechchyni.pdf (in Ukrainian).

Prasitskyi, A. (Ed.). (2010). *Lisovi Chorty: yikh zhyttia i buttia. Knyha druha. 1945–2007. Yuvileinyi istorychno-memuarnyi zbirnyk u yikh visimdesiatpyatylittia*. Lviv; Niu-York (in Ukrainian).

Rudyk, S. Ya. (2003). *Pereselennia ukrainskykh bizhentsiv i peremishchenykh osib do SShA ta Kanady pislia Druhoi svitovoi viiny: prychyny, osoblyvosti, naslidky (1945–1953 rr.): [avtoref. dys. kand. ist. nauk]* (in Ukrainian).

Serhiichuk V. (Comp.). (2020). *Ukrainskyi tabir DP v Avhsburzi. Spomyny. Dokumenty. Svitlyny*. Vyshhorod: PP Serhiichuk M. I.

Spysky plastuniv. (1946). *Arkhiv Plastovoho muzeiu u Klivlendi*, f. MA-11 USP, spr. «3 k USP Lisovi Chorty». 48 ark. (in Ukrainian).

Strilchuk, L. (2016). Prosvitnytska diialnist ukrainskoi intelihentsii v taboraх dlia peremishchenykh osib u zakhidnykh okupatsiinykh zonakh (1944–1951 rr.). *Naukovyi visnyk Shkhidnoievropeiskoho natsionalnogo universytetu im. Lesi Ukrainky. Seriia: istorychni nauky*, 3 (328), 69–74 (in Ukrainian).

Strilchuk, L. V. (1999). *Ukrainski politychni bizhentsi ta peremishcheni osoby pislia Druhoi svitovoi viiny: [avtoref. dys. ... kand. ist. nauk Чернівецький держ. ун-т ім. Юрія Федьковича]* (in Ukrainian). Shapoval, Yu. (2007). DI-PI: *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy: u 30 t. (T. 7: G–Di)*. Kyiv, 2007, 693–694 (in Ukrainian).

Yurii, L. (1949). «Rodina» i «skrynin» – Damokliv mech taboriv. *Sohochasne y mynule*, 1–2, 54–68 (in Ukrainian).

Petro GAVRYLYSHYN*PhD (History)**Associate Professor at the Department of International Relations, Doctoral Student**V. Stefanyk Precarpathian National University**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1187-9028>**e-mail: gavryshp@ukr.net***BOGDAN HAVRYLISHYN AND CULTURAL LIFE
IN THE POST-WAR DI-PI CAMPS
ON THE TERRITORY OF GERMANY (1945–1947)**

This study highlights part of the life of the Ukrainian scientist and well-known philanthropist Bohdan Dmytrovych Gavrylyshyn (1926–2016), related to his stay and participation in cultural life in the DP camps on the territory of Germany after the end of the Second World War.

An analysis of scientific works devoted to the topic of Ukrainian displaced persons in post-war Europe was carried out. Characteristic features of their daily life in the camps, cultural and religious life, household arrangements, establishment of education for children and youth, etc. are highlighted and described.

Based on the study of memories and interviews, the important moments of Bohdan Gavrylyshyn's life in the period under consideration have been established. The important factors that influenced the formation of his personality, worldview, and, accordingly, his further life, were traced and noted.

Considerable attention is paid to the general historical picture of events, the number and prevalence of camps in the western occupation zones of Germany and Austria, living conditions in them, international agreements regarding the fate of displaced persons, etc. Acquaintance and integration of young immigrants from different parts of Ukraine is considered.

As a plastun, during his stay in the camps for overgrown persons, he joined the «Forest Devils» camp. Already in retirement, he devotes himself to Ukraine, in particular, he became the head of the Regional Plast Council (2006–2008) and created the Plast Development Fund in 2008.

The negative phenomena of camp life are also considered, in particular, the risk of repatriation to the USSR, the uncertainty of the future, poor nutrition, insufficient conditions for training, lack of funds, etc.

Among the factors that provided certain favorable opportunities for young people, a large percentage of the Ukrainian intelligentsia who had the desire and willingness to open schools stands out. This gave them the opportunity to complete secondary education, which would give them a chance to enter universities in different parts of the world. Bohdan Gavrylyshyn also used this opportunity, later entering a university in Canada.

Keywords: Bohdan Hawrylyshyn, Germany, Bavaria, camps for Displaced Persons, Plast, scouts, culture, gymnasium.